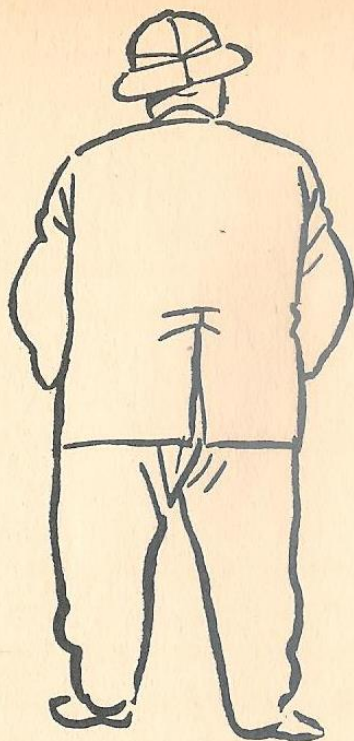

DE GAMELAN-KENNER

NA een kleine financiële ongeregeldeheid op het bankierskantoor der firma Niemeyer wendde de heer F. Nolleman, kashouder aldaar, de blik naar de evenaar. Hij vertrok op een mistige novemberochtend, slechts nagewuifd door zijn buurman, die ook juist die dag in Rotterdam moest zijn. Jarenlang verloren wij hem uit het oog. En zie, een maand geleden keerde hij terug, wat dikker, wat bruiner en met een lichte neiging om met de 'r' te rollen. Toch vermoedden wij nog geen van allen dat hij een gamelan-kenner was geworden. Wie kon dat ook weten? Niettemin waren er tekenen die daar op wezen. Het viel mij op dat, toen de naam Chopin ter sprake kwam, er een bittere glimlach om zijn lippen verscheen; ja, hij schudde het hoofd toen een van ons Beethoven een verdienstelijk componist noemde. Nog bevroedden wij niets. Het was of wij ziende blind waren. Maar toen op een avondje bij mevrouw Stufkens de 6de pianosonate van Schumann werd uitgevoerd, en Nolleman, midden onder het adagio, plotseling een schrill lachje liet horen, toen begrepen wij dat er zich in zijn ziel een verandering voltrokken had. En opeens, op die middag bij Peperzak, gebeurde het. Iemand van ons (ik meen de goede Brillhof) zei iets over de gamelan. Er zat zo iets mysterieus

DE GAMELAN-KENNER

J. Spier

in, zei hij, iets dromerigs, hij wist niet wat. 'Pardon', zei Nolleman, 'u bedoelt de gàmlan.'

Er viel een diepe stilte. Met één machtige vleugelslag had Nolleman zich in de wereld der kunst verheven; daar zweefde hij, hoog boven onze hoofden, onbereikbaar. Brillhof (die een goede, maar totaal onbenuilige kerel is) begreep niet, dat het uit was met hem.

'Gàmlan of niet', zei hij, in een afschuwelijke poging om onbekommerd te schijnen, 't is 'n deksels mooi ding, niet?'

'Pardon', zei Nolleman, 'welke gàmlan bedoelt u? De slèndro of de pélog?'

Het had nu ook voor Brillhof duidelijk moeten zijn dat het afgelopen was. Hij had moeten weggaan. Hij had een nieuw leven moeten beginnen, in een ander land, waar niemand hem kende, stil en onopvallend. Maar dat deed hij niet, de sufferd. Hij zei: 'wel, die in het Koloniaal Museum natuurlijk.'

Zelden heb ik zó gelachen. Na een snelle blik op Nolleman wierpen wij ons achterover in onze leunsteunen en gaven ons over aan een bevrijdende, verlossende, leverspoelende schaterlach, tot we niet meer konden. Toen beging ik een onvoorzichtigheid.

'Ja', zei ik, de tranen drogend, 'maar nu alle scherts terzijde: de pélog is verrukkelijk.'

'Pardon?' vroeg Nolleman, 'welke pélog bedoelt u?'

Ik begreep dat het erop of eronder was.

'Wel', zei ik, 'de Indische, niet waar?'

Nolleman beet eerst het puntje van zijn sigaar af voor hij antwoordde. Toen zei hij kalm en correct: 'er be-

staat namelijk in Indië geen gàmlan.'

Er viel wederom een diepe stilte. Goddank was het de onnozele Raemakers, die mij eruit hielp. 'Ik heb', zei hij, 'op Java toch ergens gàmlan horen spelen.'

Ik dacht dat we stierven van het lachen. Eerst een flauwe glimlach van Nolleman zelf, en toen barstten wij allen uit in een bijna hysterisch geschater, tot ik dacht dat ik dood ging. Raemakers kan zo ontzettend dom uit de hoek komen, hij heeft zo iets *in*-kinderlijks. Heerlijke vent! Uitgerekend op Java! Als hij nu gezegd had: Malakka of Ceylon, goed, dan hadden we ons misschien kunnen inhouden. Maar neen hoor, nèt Java. Raemakers ging heen.

'De kwestie is', zei Nolleman, toen het weer stil was, 'dat de meeste mensen van de gàmlan geen flauw begrip hebben. Ze zien een gambang, een soeloek, een ponjong bè-bè, en een stelletje bruine kerels erachter, en dan, vooruit maar jongens, dat zàl wèl een gàmlan zijn.'

We lachten allemaal, éven. Nolleman kan het zo snij-dend zeggen.

'In de hele Archipel', hernam Nolleman, 'heb ik nog nooit *een enkele fatsoenlijke* gàmlan gehoord.'

We floten allemaal. 'Precies wat ik altijd gezegd heb', mompelde Reusing.

'Ik geef toe', vervolgde Nolleman, 'zeker: er wordt wat getokkeld, hier en daar blaast er iemand op de kri-kre fluit, en een of andere stumper in een dessa slaat op een tëndjang-trom. Goed. Maar de heren begrijpen allemaal dat dit het niet is, wat ik een gàmlan noem.'

't Is te belachelijk om over te praten', zei Reusing, 'ga verder, Nolleman.'

'De eigenlijke gàmlan', vervolgde Nolleman, 'moeten wij dan ook niet in Nederlands-Indonesië zoeken. Dan moeten wij ergens anders zijn. Op Lo-lo.'

'Juist', zei Reusing, overmoedig geworden door zijn succes, 'op Lo-lo. Niet anders.'

'Is meneer wel eens op Lo-lo geweest?' vroeg Nolleman plotseling.

Reusing slikte. 'Ik herinner mij er eens langs gekomen te zijn', zei hij vaag, 'op een dinsdag. Aan de kust is het er wel uit te houden, dunkt me.'

'In de binnenlanden van Lo-lo', vervolgde Nolleman, zonder op het gezwets van Reusing verder in te gaan, 'kunnen we op sommige winteravonden, als we geluk hebben, de gàmlan horen. Begrijp mij goed, vrienden, niet dit of dat, maar de gàmlan. Het is absoluut met niets te vergelijken. Ik weet niet wat de indruk is, die het maakt op de ongeschoolde Westerse ziel; ik kan alleen zeggen dat, toen ik dat geluid daar in de vrije natuur, met het Zuiderkruis boven mijn hoofd hoorde, het bloed in mijn aderen stolde. De instrumentatie is uiterst simpel. Eén wè-wè, begeleid door het (voor Westerse oren) eentonig geklop van de sulo-trom. Meer niet. Soms, als het meeloopt, een dindar-àjong. Maar ik zeg u, heren, wie dat eenmaal gehoord heeft, die kan, als hij de namen van Bach en Mozart hoort, met de beste wil een glimlach niet onderdrukken.'

Op dit moment trad de gastvrouw binnen.

'De pauze is voorbij', sprak zij, 'mevrouw Oldenkot

zal nu Hayden en Scarlatti spelen.'
Nolleman legde het hoofd tegen de stoelleuning.
'Goed', zei hij moe, 'Haydn. En Scarlatti. En al de
anderen.'

Signatuur	BOMA
Titel/auteur(s)	Kopstukken / Godfried Bomans ; geïll. met pentek. van Jo Spier.
Editie	27e dr.
Impressum (plaats)	Amsterdam [etc.]
Impressum (uitgever)	Elsevier
Impressum (jaar)	1983.
Collatie (pagina's)	112 p.
Collatie (illustraties)	ill.
Reeks	(Parel pockets).
Annotatie	1e uitg.: 1947. Bevat het verhaal: de gamelan-kenner p. 55-60
ISBN	90-10-04583-8
Trefwoorden	Romans Wayang
Opmerkingen	Stamboeknummer: 75.436 Taal: NL

Godfried Bomans

Godfried Bomans (Den Haag, 2 maart 1913 - Bloemendaal, 22 december 1971) was een Nederlandse schrijver, columnist en mediapersoonlijkheid en in het midden van de vorige eeuw de meest gelezen schrijver van Nederland. Hij heeft meer dan zestig boeken en vele andere geschriften op zijn naam staan. Hij heeft tijdens zijn leven weinig officiële erkenning gekregen, in ieder geval niet in de vorm van een letterkundige prijs. De literaire kritiek weet nog altijd niet goed wat ze met hem aan moet.

Columns

Godfried Bomans werd bij het grote publiek vooral populair door zijn roman *Erik of het klein insectenboek* (tien drukken in het verschijningsjaar 1941) en na de Tweede Wereldoorlog met de strip *Pa Pinkelman* in de Volkskrant. Weer wat later met zijn columns op de voorpagina van die krant, zijn stukken in Elsevier en zijn – hilarische – radio- en tv-optredens. In oktober 2000 schonk de weduwe van Bomans zijn archief aan het Nederlands Letterkundig Museum.

Kopstukken

In *Kopstukken* worden door Bomans in 1947 parodistische interviews met gefingeerde en belangrijke personen gebundeld: de pianist, de mensenredder, de kunstkenner en de moderne dichter, om er maar enkelen te noemen. Hij neemt in deze bundel menselijke zwakheden op de hak: de opgeblazen eigenwaan van de personen speelt een overheersende rol.

De gamelan-kenner

Dat blijkt bijvoorbeeld ook uit *De gamelan-kenner*, een schets over een man die alles over deze verzameling exotische Indonesische muziekinstrumenten pretendeert te weten: ‘De kwestie is, [...] dat de meeste mensen van de *gámlan* geen flauw begrip hebben. Ze zien een *gambang*, een *soeloek*, een *ponjong bè-bè*, en een stelletje bruine kerels erachter, en dan, vooruit maar jongens, dat zàl wèl een *gàmlan* zijn.’

Spot

De spot die Bomans zich veroorlooft, richt zich nooit op concrete personen. Het zijn altijd voor iedereen herkenbare verschijnselen, die hij bestrijdt op een manier waarbij niemand het zich persoonlijk hoeft aan te trekken. Vaak keert hij zich tegen dingen waarvan hij weet dat velen het met hem eens zullen zijn. Zo schiept hij een band met de lezer, die zich opgenomen voelt in een kring van gelijkgestemden. Ook dat is typisch Bomans: hij creëert een veilige wereld van geborgenheid en saamhorigheid, waarin men zich op jongensachtige wijze vrolijk kan maken over zaken die als lachwekkend, onjuist of bedreigend worden ervaren.

Bernard IJzerdraat

Godfried Bomans was één van de grootste grappenmakers van zijn tijd. In *De gamelan-kenner* neemt hij een loopje met Bernard IJzerdraat/Bernard Suryabrata (1926-1986), die een stadsgenoot (Haarlem) van hem was. Bernard was een zoon van de gelijknamige verzetsstrijder en oprichter van de verzetsgroep ‘De Geuzen’, die gefusilleerd is. Het gedicht ‘De achttien doden’ gaat daarover. Na de moord op zijn vader is Bernard gaan zwerven en terechtgekomen in het Koloniaal/Indisch Instituut (Koninklijk Instituut voor de Tropen/Tropenmuseum) in Amsterdam.

Jaap Kunst

Bernard IJzerdraat kwam daar onder de indruk van een gamelan-groep bestaande uit in door de oorlogsomstandigheden gestrande Javaanse zeelieden, die van Jaap Kunst – de conservator en hoofd van de muziekafdeling in het Koloniaal Instituut en de grondlegger van de niet-westerse muziekwetenschap – toestemming hadden gekregen de uit Yogyakarta afkomstige gamelaninstrumenten van het museum te gebruiken. Hij is lessen gaan nemen en leerde van Jaap Kunst gamelanmuziek te noteren, luisterend naar platen van diens grote 78-toeren collectie.

Babar Layar

Bernard IJzerdraat wist medeleerlingen van het Gymnasium in Haarlem enthousiast te maken en zo ontstond de gamelengroep ‘Babar Layar’*. Lang na de Tweede Wereldoorlog (1939-1945) kwam poppenspeler en *dalang* Rien Baartmans (1937-1993) erbij (Poppentheater Merlijn, Haarlem).

* ‘Babar Layar’ – ‘Het hijsen van het Zeil’ – is de naam van het allereerste ‘blanke’ gamelangezelschap, maar ook van het eerste gamelanorkest dat buiten Java en zonder Javanen is gebouwd. Onder toezien van Jaap Kunst wordt in 1941, onder de neus van de Gestapo, gesmeed en gevijld aan zware bronzen instrumenten: kopieën van de grote gamelan van het Indisch (Koloniaal) Instituut. Het brons is o.a. afkomstig van een omgesmolten VOC-kanon (VOC: de Vereenigde Oostindische Compagnie). De originele gamelanset staat in het Gamelanhuis in Amsterdam.

Zie ook: http://www.gamelanhuis.nl/Babar/body_babar.html.

Gefantaseerd verhaal

De gamelan-kenner is een volslagen gefantaseerd verhaal. De woorden *dessá* (dorp: bestuurlijke eenheid), *slèndro* en *pélog* (toonschalen/-soorten), *gambang* (een houten xylofoon) en *soeloek** (religieus en bespiegelend lied in de *wayang*) zijn Javaans, en *Zuiderkruis* is een sterrenbeeld vanuit het zuidelijk halfrond.

* Een *soeloek* (‘suluk’, nieuwe spelling) is een citaat uit een klassiek Javaans gedicht en wordt volgens de eisen van het metrum (versmaat) gezongen door een *dalang* (poppenspeler en leider van het gamelanorkest).

Onomatopéeën

De andere ‘vreemde’, zelfbedachte en zogenaamd deskundige woorden komen geheel uit de grote duim van Bomans. Het zijn onomatopéeën – door klanknabootsing gevormde woorden. Sommige woorden waarschijnlijk naar analogie van Indische woorden die hij ooit gehoord heeft.

Instrumenten en een spook

Met *tèndjang-trom* wordt mogelijk de *kendang* (trom) bedoeld. *Ponjong bè-bè* komt misschien van *Potong Bebek Angsa* – ‘De eend slachten’ – een beginregel van een oud Moluks dansliedje. De *kri-kré-fluit* is mogelijk een onomatopée voor krekkel, de *djangkrik*. *Lo-lo* lijkt een beetje op *Solo*: voorheen Surakarta, een stad in Midden-Java. En *wè-wè* is een vrouwelijk spook. Zou Bomans dat écht geweten hebben?

Gamelanorkest

De *gamelan* is een onmisbaar muzikaal onderdeel van een *wayang-kulit-voorstelling*. Het gamelanorkest bestaat uit een reeks afgestemde gongs, xylofoons, fluiten en enkele snaar-instrumenten. Ook zangstemmen spelen een belangrijke rol. De gamelan klinkt tot ver in de omtrek en iedereen weet als hij de gamelan hoort: de *dalang* gaat beginnen. Terwijl de toeschouwers toestromen, horen ze al de klankguirlandes van de xylofoons: de *gambang*, de *gender* en de *saron*. Gamelanmuziek klinkt in veel westerse oren ongewoon. Dat komt doordat er andere toonsoorten en muziekinstrumenten gebruikt worden.

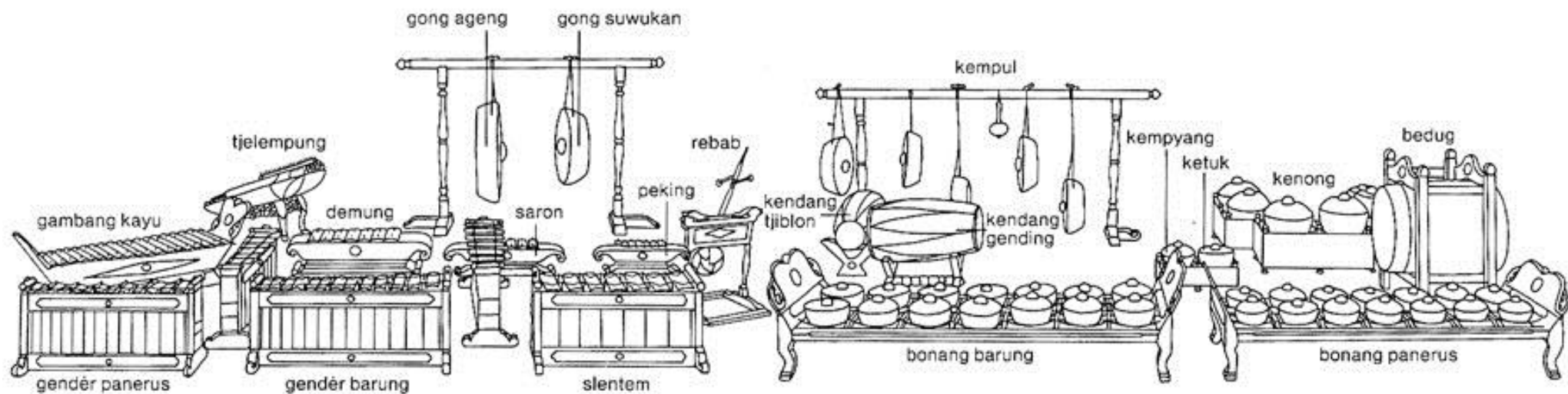
Wayang kulit

Wayang kulit is een theatervorm uit Indonesië en Maleisië. Het spel wordt gespeeld met kleurrijke, platte figuren die gemaakt zijn van leer (kulit) van de karbouw (buffel). Ze zijn aan beide zijden beschilderd en vaak versierd met een rijk patroon van gaatjes, waar het licht doorheen kan schijnen.

Poppenspe(e)lmuseuminformatiecentrum

Voor meer documenten en informatie over de *wayang*, zie: <http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/Wayang.aspx>, <http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/Pamflet143e.pdf> en <http://www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl/pdf/lesbrief.pdf>. Concept: Otto van der Mieden (2015). Met dank aan: Hedi Hinzler, tante Toetie en Rob Albada.

De gamelan

De dalang (poppenspeler) en het gamelanorkest

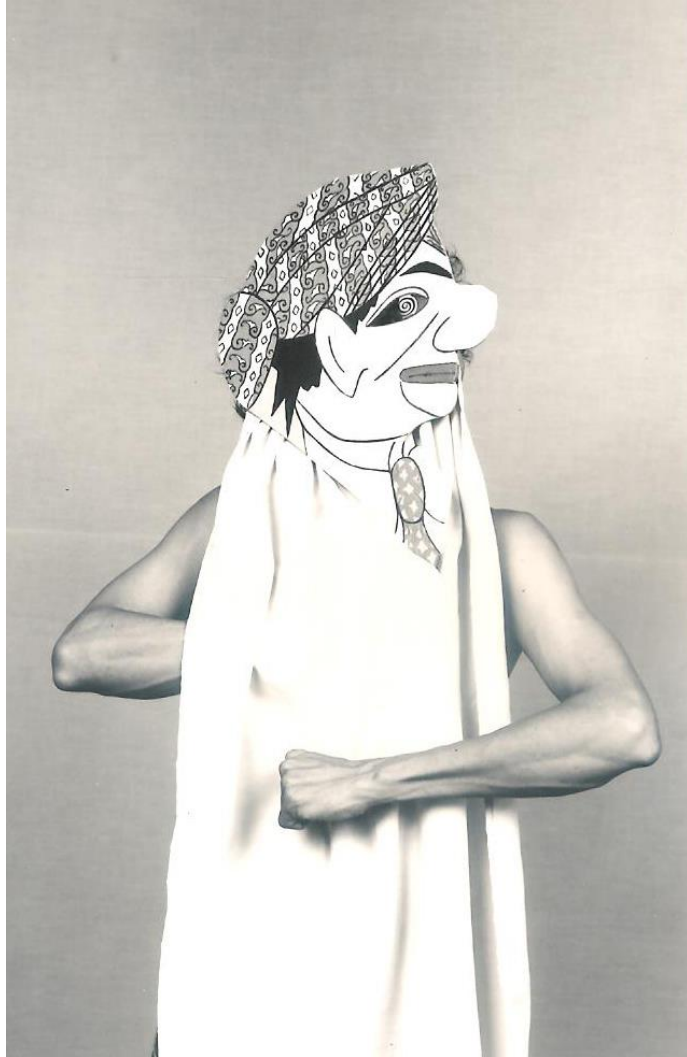
‘Wayang-poerwa-vertooner’ (wayang kulit, Soerabaya). Illustratie uit: ‘Java. Beelden van volksleven en bedrijf’. Auteur: Emilie van Kerckhoff. Impressum: Scheltema & Holkema’s boekhandel (Amsterdam, 1912).

Instrumenten van een gamelanorkest

‘Gambar-Gambar’, volksprent. Gamelan-instrumenten. Nederlandsch-Indische prenten, nr. 13. Chromolitho. Impressum: Gualtherus Kolff/G.J. Thieme (Batavia/Jakarta/Bandoeng, 1868-1881).

Dansgroep Bakti Budaya

Dansgroep van Bernard Suryabrata/Bernard IJzerdraat (Jakarta, ca. 1978).

Poppenspe(e)lmuseum ©

*Musée de Marionnettes et de Guignol Puppentheatermuseum Puppetry Museum
Kerkweg 38 8193 KL Vorchten NL T: +31(0)578 - 63 13 29 F: +31(0)578 - 56 06 21*

www.poppenspelmuseum.nl www.geheugenvannederland.nl/poppenspel2

www.poppenspelmuseum.nl/onderwijs www.poppenspel.info www.poppenspelmuseumbibliotheek.nl info@poppenspelmuseum.nl